

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Кравченка Миколи Сергійовича

«Діяльність українських націоналістичних політичних рухів кінця 1980-х – початку 2000-х рр. у мемуарних джерелах»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни

Загальновідомо, що для пошуку шляхів ефективного функціонування політичної системи Української держави важливе значення мають процеси становлення, розвитку та взаємодії політичних партій і рухів як знакових репрезентантів різноманітних суспільних інтересів. При цьому особлива роль у розвитку етнополітичного потенціалу вітчизняного державотворення належить саме українським націоналістам. Однак, незважаючи на це, в силу різних обставин історія новітніх націоналістичних організацій ще не дістала належного висвітлення в сучасній академічній науці. До того ж, більшість наявних розвідок з даної тематики, на жаль, відзначаються політичною заангажованістю, безапеляційністю суджень і відсутністю джерелознавчого дискурсу. Тому актуальність обраної М. Кравченком теми перш за все обумовлюється необхідністю виявлення, систематизації, критики змісту та визначення інформаційного потенціалу відповідного комплексу джерел, зокрема й мемуарних. По-друге, без їх опрацювання неможливо відтворити як окремі факти, так і мотивацію вчинків багатьох діячів новітньої української історії та політики.

Змістовно, чітко й лаконічно дисертант оформив такі структурні елементи вступу, як хронологічні межі, мета, завдання, наукова новизна, практичне значення одержаних результатів і апробація результатів дослідження. При цьому, на нашу думку, хронологічні межі дослідження, які базуються на історичному вимірі (поява та припинення діяльності

організацій і груп), варто відкоригувати за допомогою іншого – джерелознавчого виміру, що враховує час створення мемуарних джерел. У вступі автор також зосередив увагу на аналізі спеціальної літератури, присвяченої вивченню історії новітніх українських націоналістичних рухів, визначивши основні здобутки й проблеми закордонних і українських дослідників на цій ниві. Загалом він спромігся з'ясувати творчий внесок кожного автора у висвітлення тих чи інших питань, що дозволило йому об'єктивно відтворити цілісну панораму їх наукових пошуків. А відтак переконливим виглядає висновок М. Кравченка про «відсутність повноцінного дослідження порушеної тематики» (С. 26). На нашу думку, виконаний на належному рівні історіографічний аналіз все-таки краще було не включати до складу вступу, а виокремити у вигляді окремого параграфа I розділу.

Структура дисертації добре продумана, логічно вмотивована, охоплює весь комплекс основних питань теми й підпорядкована виразно окресленому провідному напрямку.

I розділ дисертаційної роботи має теоретико-методологічний характер. У ньому, зокрема, розглядаються генеза й проблематика дослідження мемуарних джерел. Автор також чітко визначив наукові принципи, підходи й методи роботи з мемуарними джерелами, що свідчить про належну теоретичну основу поданої до захисту дисертації. Значним досягненням дисертанта є те, що замість стандартних загальнонаукових кліше йому вдалося запропонувати дієвий алгоритм, спеціально призначений для дослідження мемуарних джерел. Практичне застосування цього алгоритму дозволило М. Кравченку виконати комплексний аналіз доступного матеріалу, зокрема з'ясувати питання атрибуції, часу, місця й обставин появи джерел, визначити їх інформаційні можливості та перспективи використання для вивчення політичної й інтелектуальної історії України кінця XX – початку XXI ст. Враховуючи природу мемуарної літератури, до розробленого М.

Кравченком алгоритму слід додати ще два кроки, один з яких передбачає характеристику жанрово-стильових особливостей твору, а інший – тлумачення й інтерпретацію тексту. Двозначність у висловлюваннях, нечіткість і навіть суперечливість, що мають місце під час вираження авторської думки, вимагають звернення до герменевтичного підходу, який, звичайно, не повинен витіснити традиційний історико-текстологічний аналіз. Намагання виконати повноцінне дослідження мемуарної спадщини українських націоналістів кінця ХХ – початку ХХІ ст. поставило перед дисертантом завдання класифікації та типологічних характеристик. Для цього він розробив класифікаційну схему, в основу якої поклав принцип авторства, оскільки «особа автора зумовлює рівень компетентності викладеної ним інформації» (С. 34). У свою чергу, мемуари націоналістичних лідерів розподіляються ще за належністю до певного руху й рівнем лідерства, спогади рядових учасників – за критерієм анонімності й художньою специфікою, а спогади осіб, котрі не належали до націоналістичного табору – за формою фіксації. Попри очевидну спрощеність, обрані М. Кравченком засадничі принципи класифікації досить вдало пристосовані ним під матеріал власної дисертації. Крім класифікації джерел і загального опису джерельних масивів, у 4-му підрозділі I розділу варто було б побіжно висвітлити процес формування джерельної бази з проблеми дослідження.

У II розділі М. Кравченко всебічно охарактеризував спогади лідерів націоналістичних рухів. При цьому він переконливо довів, що укладена та опублікована Д. Корчинським і В. Артеменком збірка «Війна в натовпі», попри приписувані їй публіцистичний характер і суб'єктивізм авторських суджень, насправді є надзвичайно цінним мемуарним джерелом, інформаційний матеріал якого повністю підтверджується іншими джерелами. Використовуючи порівняльно-текстологічний і логічно-смысловий аналіз, дисертант встановив, що об'єднані в книзі «Щоденник сотника Устима» спогади В. Бобровича є другими за інформаційним наповненням спогадами

націоналістичного лідера. На відміну від провідників УНА–УНСО, керівники ДСУ та СНПУ залишили набагато менш інформативні мемуари. Так, визначальною рисою спогадів З. Красівського й Р. Коваля є висвітлення початків партійної історії. А мемуари лідерів СНПУ Я. Андрушкова й О. Вахнія, незважаючи на достатню інформативність, характеризуються доволі високим рівнем політичної тенденційності.

У III розділі дисертації – «Спогади рядових активістів як джерела до історії окремих епізодів історії українських націоналістичних політичних рухів» дисертант засвідчив належну обізнаність із нормами класичного джерелознавчого аналізу. М. Кравченком встановлено, що авторські мемуари рядових представників УНА–УНСО значно поступаються спогадам очільників за інформаційним потенціалом. Однак, усі вони містять унікальні відомості для відтворення окремих фрагментів організаційної історії, насамперед щодо участі у збройних конфліктах. Ще менш інформативними є анонімні спогади стрільців УНСО, хоча й вони дають можливість доповнити дрібними деталями дані інших джерел, а також глибше осягнути історичний контекст. Через неможливість проведення спеціальної перевірки автентичності свідчень художніх мемуарів М. Кравченко справедливо поки що не бачить можливості розглядати літературу такого роду як історичне джерело. Зауважимо, що проблема з'ясування достовірності матеріалів, присвячених відтворенню перебігу грузино-абхазького конфлікту та громадянської війни в Грузії постійно перебуває у полі зору дисертанта. Проте її успішне вирішення неможливе без звернення до всього масиву грузинських документальних і наративних джерел, що через ряд об'єктивних і суб'єктивних чинників, зокрема мовний бар'єр, українському дослідникові виявилось не до снаги.

У IV розділі – «Мемуари, що не належать до авторства націоналістів, як джерело альтернативного погляду на історію українських націоналістичних політичних рухів» здобувачеві вдалося належним чином з'ясувати

інформаційний потенціал даної групи джерел, окреслити перспективи й напрями реконструкції історії збройних конфліктів і парареволюційних подій. Цілком умотивованим виглядає твердження дисертанта, що через високий рівень політичної заангажованості до багатьох свідчень їх авторів слід ставитись дуже обережно, обов'язково застосовуючи ретельну критичну перевірку. Хоч подібні джерела й мають незначний рівень інформативності для вивчення історії націоналістичних рухів кінця XX – початку XXI ст. та є ненадійними в плані достовірності відомостей, проте вони містять важливі, іноді й унікальні, деталі, а також успішно можуть бути використані для верифікації інших джерел. Загалом дослідник кваліфіковано виконав поставлені у розділі завдання, хоча у I підрозділі, там, де характеризуються спогади Р. Бзікадзе та спогади 2010 р. В. Чемериса, виклад носить переважно описовий характер, який варто було б доповнити більш глибоким аналізом.

Дисертація завершується ґрунтовними, вмотивованими й самостійними висновками, що не викликають заперечень та є наслідком копіткого аналізу опрацьованої джерельної бази. Список використаних джерел і літератури налічує 119 позицій. Щоправда, для зручності користування його можна було б розбити на рубрики. До незначних недоліків належать деякі орфографічні, пунктуаційні та стилістичні помилки, які трапляються в роботі. У кількох випадках потребують уточнення й терміни. Зокрема, на сторінках 68 і 202 вживається термін «громадянська війна», який хоч і має право на існування для позначення однієї з форм перебігу української революції, проте в даному контексті коректніше було б використати термін «Українська революція 1917–1921 років».

Подана до захисту дисертація є першою в українській історичній науці спробою узагальнюючого джерелознавчого дослідження діяльності українських націоналістичних політичних рухів кінця 1980-х – початку 2000-х рр. Отримані М. Кравченком результати мають високу практичну вартість, оскільки можуть бути успішно використані як при підготовці узагальнюючих

чи спеціальних праць з новітньої української історії та політики, так і при читанні спецкурсів з джерелознавства.

Основні положення й висновки роботи знайшли відображення в монографії, семи статтях та виступах на шести наукових конференціях. Зміст автореферату кандидатської дисертації відповідає змісту наукового дослідження.

Загалом, незважаючи на вищезазначені зауваження, дисертація М. Кравченка є завершеною, цілісною науковою працею, у якій отримано нові науково обгрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливу наукову проблему. Вона відповідає вимогам до кандидатських дисертацій, а М. Кравченко заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни.

Офіційний опонент

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри професійної освіти
в сфері технологій та дизайну

І.Я. Дзира

Підпис Дзирі І.Я. посвідчую:
Вчений секретар КНУТД

Н.В. Первая

Отримано спецрадою
05.10.2017р.
Почесний секретар спецради
Псеє (Полтавчук З.В.)